

ישראל אידלוביץ

חינוך פוסט-מודרני ממקורות התבונה הצינית

תאריכים: אינדיווידואליזם, אינטגרציה, אנרכיזם, חינוך רב-תרבותי. "לספק את צרכיו בעצמו" – Self-sufficient, פוסטמודרניזם, סאגראגציה, סכיזו-ציניות בתר-השכלית, תורת הקוונטים.

תקציר

הספקנות הפוסטמודרנית התגלתה כהשקפת עולם צינית. השורשים העתיקים של סוקרטס ושל דיאגונס עוזרים לנו לחשוף את בעיות התרבות והחינוך העכשוויים. יישום העקרונות הביקורתיים של הפיסיקה הקוונטית יכולים להועיל להבנת המציאות החינוכית הפוסטמודרנית.

"אני יודע, שאינני יודע" – היתה מסקנתו של סוקרטס בכל דיאלוג שבו כיכב כראש המדברים. ידיעה זו הביאה אותו להניח פיתיון מרוח בדבש עבור חכמי אתונה, בכך שלכאורה הניח, כי "המסקנה המתבקשת היא, שעלי לחפש אחר אלה שיודעים יותר ממני." לא נותר לסוקרטס אלא לחפש אחרי היודעים, ולבסוף להוכיח מה רבה היא "אי-ידיעתם". המקום הראשון שעלה על דעתו, שאולי שם ימצא את היודעים, היה כיכר השוק.

פתיחה מעין זו מצויה לעיתים קרובות בדיונים או במאמרים הקרובים לשיח הפוסטמודרני. בניגוד לתפיסת העולם המודרנית, "אי-הידיעה", שהיא מבוא לדיון, נותרת בעינה בסיומו, ללא כל קביעה חד משמעית לגבי תכנים או ערכים כלשהם. הפתיחות הרבה והיחס הספקני ביחס לאמת מצויים במקורות הסוקרטיים של הפילוסופיה המערבית, והם זכו לעדנה אצל הפוסט מודרנים.

ואכן, סוקרטס הגיע לכיכר השוק והחל להטריד את עמיתיו, 'אזרחי אתונה' (כאשר מדי פעם גם העבדים שימשו בסיס נאות להוכחותיו), בשאלות מטופשות על מקור הידיעה, טיב היופי וסוגי צדק למיניהם, או מיהו "היודע" או מעוף ומעשה מס' 5, תשנ"ט – 1999

"החכם"? נראה שגם האזרח השליו והנינוח ביותר, בעל מזג טוב, חביב ולא מזיק לבריות, לא יכול היה להישאר אדיש לשאלות אלה, אשר הופנו אליו על ידי ליצן מכוער, מטריד ופוגע, אשר כל מעלותיו הצטמצמו, לדעת רבים, בהיותו מטריד ומזיק לעסקים בשיחות "המעמיקות", לדעתו, שניסה לנהל בשוק.

ההטרדות הללו והפגיעה בכבודם של אזרחים שלווים מצאו את ביטויים 'הנאות' (לדעת רוב הציבור האתונאי) בדרישה להוציא את סוקרטס להורג. מאחר שסוקרטס נמצא אשם בפגיעה באלים ובהשחתת מידות הנוער בשאלות מיותרות, החליט ציבור אתונאי זה לגזור עליו דין מוות. לנוחיותו האישית וכדי לשמש מופת כאזרח שומר חוק ומכבד את הקהל האתונאי, הסכים סוקרטס לשתות את כוס התרעלה, בהבינו שלהצגותיו היה רייטינג כה נמוך, שלא נותר לו אלא לפנות את הבימה למופע אחר, מוצלח וחביב יותר.

אין ספק שסוקרטס שייך למסורת מופעי הרחוב והשוק של וכחנים ובטלנים, אשר הקסימו בדבריהם את בני האדם בימים עברו. היסודות האנרכיסטיים באופני החקירה והדיון שאותם יישם, עברו מהשוקים אך לא נעלמו; מקומם הועתק למחשבים הביתיים והמשרדיים, לתחנות טלוויזיה, לבתי הקפה ההומים, וכמובן לרשת האינטרנט הכלל עולמית, שהיא אנרכיסטית מטיבה. מקורות הידע, חילופי המידע, שיחות החולין ואתרי הבידור למיניהן עברו מהשוק – על ריחותיו, טעמיו, קולותיו, ומגוון הטיפוסים שניתן היה להתחכך איתם, להיפגע או להיעלב מהם, לצחוק איתם ולחוש בהם – לאתרי האינטרנט, למסכי הטלוויזיה ואוטוסטרדות המידע למיניהן. בעולם הווירטואלי הפוסטמודרני, האדם הגיע לשיא האינדיווידואליזם הנאור והמושכל, חי עם עצמו, למען עצמו ובשביל עצמו, ויותר במידה רב על החינוך האנושי הסוקרטי.

בתרבות הבתר אידאולוגית, של שלהי המאה ה-20- אנשי השוק של העבר הם פרטים בודדים בעולמם. תרבות סובייקטיבית ואנרכיסטית ביסודה קיבלה עליה את השם של תרבות "פוסטמודרנית", ובכך סתמה את הגולל על כל המהפכות הגדולות והאכזריות שהביאה "מודרנה" על האנושות. התרבות הפוסטמודרנית מתבססת על כינון היחידה החדשה, בעלת הכוחות והמשמעויות המרובות, ובבסיסה מונחת יחידה עצמאית ומבודדת ששמה *אינדיווידום*. האידיאל של האינדיווידום החל להתגבש בצורה ברורה במאה ה-17- והגיע לשיא תהילתו בסוף המאה ה-20. האדם החושב והיוצר במסגרת חברתית מסוימת, על-פי אידיאולוגיה ברורה ומוגדרת, פינה את מקומו לאדם החי בתוך מציאות רבת משתתפים, חסרת פנים, המנסה בכל כוחו לשמר לעצמו זהות מוגדרת, אם כי לעיתים חסרת תכונות ייחודיות.

יש לזכור, שעיצוב האדם האינדיווידואלי והרכבת עולמו הם מיסודות האמונה האופטימית, בדבר יכולתן של האידיאות לא רק להורות לעבר המציאות, אלא לעצבה ולכוננה, והם מאבני היסוד של המודרניזם. המציאות עצמה, גם אם היא אינה נענית לרצון הבנייה והיצירה של הדמיון האנושי, באמצעות מחשבתו, דחפיו והיכולות העומדות לרשותו, הרי שניתן יהיה לכפות עליה את כללי העיצוב האנושי. עקרונות אלה עמדו במרכז הנאורות המלומדת, וכוחם נשמר עד עצם ימינו אנו.

העיצוב התרבותי של המאה ה-20 הוא תוצאה של מהפכה במדעי הטבע והטכנולוגיה, אשר רישומם ניכר בכל מקום ובכל ממד חברתי, כלכלי, פוליטי או אישי. התרבות המדעית-טכנולוגית מגדירה את החתירה לאמת כחוק יסוד בעיצוב המציאות כולה. אף שחלק ניכר מבני האדם מביעים חוסר עניין בתרבות זו, אין זה פוגע כלל בכוחה ובשלטונה. התרבות הטכנולוגית הצליחה לרתום את הדמיון לצידה, והוא עוצב על-פי כללי הדקדוק שלה. ההשפעה העצומה של הטכנולוגיה על התרבות הביאה ליצירת מציאויות רבות, אשר חלקן הן מציאויות וירטואליות. לקראת האלף השלישי, המציאות והתודעה האנושית מצויים במשבר, המכיל בתוכו אפשרויות ליצירת מציאויות שונות מאלה אשר ידענו בעבר. התערערות מעמדם של אמצעי הייצוג הישנים, והחשיפה לעולמות וירטואליים ומציאותיים חדשים, מתוארים לעתים קרובות כמקורות של אי יציבות ואי ידיעה.

מצב עניינים זה אינו מצביע על חולשה בלבד, כפי שהדבר משתקף בעיני רבים מהמתנגדים לעקרונות הפוסטמודרניות. ביטויי הפוסטמודרניות במערכות החינוך, הפוליטיקה, התרבות או החברה, עדיין מתקבלים באי נחת, כמעין מגפה תרבותית זמנית העתידה לחלוף מן העולם. יש תחומים, כמו העולם הווירטואלי, הזוכים אומנם לרייטינג גבוה, אך גם הם שרויים בקשיים משלהם. התכונות המוצעות לנו אינן מאפשרות חירות רבה יותר, כפי שניתן היה לצפות, וגם השליטה בהן מצריכה כישורים "פונקציונליים-מודרניים" בעיקרם. יתרה מזאת, יש להן נטייה להפוך למסורבלות יותר ויותר ומוגבלות בתפקודן ובהגשמת ייעודן, ואין הכוונה לבעיות כמותיות בלבד, אלא לבעיות איכותיות.

יחד עם זאת, דור הצרכנים הפוסטמודרניים חכם יותר, מתוחכם יותר ובעל דרישות טכנולוגיות מורכבות יותר. העולם הווירטואלי הוא חלק בלתי נפרד מסך-כול המציאויות העומדות לרשותנו, ומערכות החברה והחינוך צריכות וחייבות ליטול חלק ברוב העולמות הללו. כעת, כאשר הרייטינג של מערכת החינוך הוא כה נמוך, קיים חשש, כמו בכל מערכת השרויה במצוקה, מפני

אובדן שליטה, פגיעה בסמכות וחוסר אונים כללי. דיון ביקורתי על הקשרים בין אמצעי התקשורת, המציאות הווירטואלית והחינוך, יצביע על דרכי גישור והבנה בין המציאויות השונות, ולא דווקא מתוך תחושה של אובדן כיוון והיעדר השפעה. המצב הסוקרטי מוצא את ביטויה המתסכל של אי הידיעה באוטוסטרדות המידע, שאינן מובילות לשוק העתיק, אלא לשוק אדיר של מידע וידע.

מצב עניינים זה מעלה את השאלה, מהי השקפת העולם ודרכי עיצוב המציאות, על-פי דפוסי הפעולה של העולם הווירטואלי? עולם המערכות הממוחשבות צמח על בסיס הפילוסופיה הלוגית-פוזיטיבית ומחקרי האינטליגנציה המלאכותית, כאשר למרבה ההפתעה, האידיאולוגיה של עולם המידע הנוכחי פועל על בסיס החשיבה האנרכיסטית. האנרכיזם הוא הסיום הלוגי של האידיאולוגיה הליברלית הקלאסית, אשר במקורה התפתחה על בסיס הנאורות וההשכלה. כפי שקרה ביוון העתיקה, כשהספקנות הסוקרטית הובילה לספקנות כללית וליצירת אסכולות ספקניות וציניות, כך קרה למודרניזם על ביטוייו השונים.

"אנרכיזם" משמעו להיות ללא ראש או מנהיג – שיטה שזכתה שירדפוח כל המשטרים בכל רחבי העולם. אם הליברליזם הקלאסי דרש מינימום מעורבות של הממשל בכלכלה ובחברה, וזאת כמובן בניגוד לקומוניזם הנוקשה או העבדות הקפיטליסטית, הרי שהאנרכיזם ביטל כל מעורבות אפשרית של ממשל כלשהו בחיי האדם ופגיעה בחירותו. בחברה אנרכיסטית, אין גוף מרכזי הרשאי להכתיב את רצונו על הפרטים החיים בתוכה. האנרכיסטים דוחים ארגון אוטוריטטיבי, מתוך אמונה שבני האדם מסוגלים ליצור לעצמם חברות נטולות ארגון נוקשה והירארכיה קבועה.

לכאורה, המורכבות של הכלכלה הגלובלית, השליטה של הקונצרנים הגדולים, וטבע האדם השואף לביטחון וליציבות מנוגדים לעקרונות האנרכיזם. למעשה, אנו רואים שנוצרה תקשורת מידע וידע של אינטרנט ומערכות מידע נוספות, אשר אינן נשלטות על ידי גופים מרכזיים, שיש בכוחם לפקח על הידע, לאשר את מעמדם של המשתמשים בו, או להקנות מעמד בכיר לממסד חינוכי כלשהו. יתרה מזאת, הפתיחות הרבה של המערכות הללו והגישה החופשית ביטלו את מערכת היחסים הקבועה והשמרנית של "היודע והלומד". כולם מחפשים אחר ידע ומידע, ולכן כולנו סובייקטים לומדים.

תחיית השמרנות בארצות המערב בשני העשורים האחרונים מהווה מעין מגננה תודעתית ומעשית כאחד, לאחר התרסקותן של האידיאולוגיות או הדיכטומיות

הישנות, קרי שמאל נגד ימין, קידמה נגד ריאקציה, רציונליות נגד אי-רציונליות, אשר כוח ההסבר שלהן, פנייתן המוסרית ואפיוניהם הפוליטיים-חברתיים נעלמו מהבמה ההיסטורית העכשווית. על אותה במה דרך כוכבו של דגם תרבותי חדש, אשר ניתן לאפיינו כסכיזו-ציניות בתר-השכלית (postenlightened sch). למראית עין, זהו דגם המחוסן מפני כל ביקורת קיימת ואפשרית, בדחותו מעליו את האידיאולוגיה הקלאסית ביחס לידיעה. מהותו של דגם תרבותי חדש זה מאופיינת בציניות נעדרת מעצורים עצמיים, שבו ובשאיפותיו לערער את בסיס הידע הברור והמובהק, כפי שעשה סוקרטס בזמנו.

השקפת העולם העכשווית, שבה הפרט ועולמו הייחודי נמצאים במרכז ההווה, כבשה את עולמנו. "דור ה-X", המתאפיין בייאוש המפוכח ובתמימותו הילדותית, החל להשמיע את דברו או את היעדר העניין, במסגרת התרבות המערבית, כאשר תלישות אלימה ונוסטלגיה דביקה חיים בצוותא במציאות זו. הקישוט, התו, המותג, הפוזה, העוויות והשפה הרזה הם חלק אינטגרלי מהעולם הפוסט-מודרני. געגועים כלליים וסוחפים, בכל התחומים והמגזרים, לישן, לעתיק ולזה שאבד עליו הכלח, תוך קריצת עין המבטלת אותם, הם מסימני הפתולוגיה הפוסט-מודרנית. זהו פוסט המכיל את הפְּרָה, במסגרת תהליך מיחזור תרבותי וחברתי, שבו התודעה הצינית מתייחסת אליהם באותו שיוויון נפש: ניתן "להשיב עטרה ליושנה", "להשיב ימינו כקדם", לחזור לימי תנועות הנוער, לחזור לארץ ישראל הישנה והטובה, "להשתעשע" בציונות ובפוסט-ציונות, ולהביט אל כל תופעה כעבר, הווה ועתיד כאחד.

ציניות מוגדרת לעיתים קרובות כנאורות של תודעה שקרית. תודעה צינית מביאה אותנו להיות נאורים, אפטיים, נעדרי אהבה לחוכמה, אך גם תומכים באידיאולוגיה הישנה ש"הידע הוא כוח", מתוך רצון להיות מעורבים במשחקי הכוחות שבשוק. ציווי הכוח שהידיעה מבטיחה, ש"אם אלמד משהו, מאוחר יותר, הכול יהיה טוב יותר", זכו לביטול מצד קהל הצרכנים המשכיל, אם כי היישום שלו עדיין זוכה למימוש מרבי. מכיוון שהסובייקט הפוסטמודרני "יודע" שהמאחר עתיד להיות אופנה נוספת של המוקדם, הרי שלא נותר לי אלא להתבונן ולגחך, מתוך תודעה צינית, כלפי כל תכלית שיש בה שאפתנות ואמונה בדבר מהפכה העתידה להפוך עולמות.

חברת השפע יצרה נרקיסיזם תרבותי וחברתי כה מובהק, כך שהעניין של שבת אחד במעשיו ועלילותיו של שבת אחר אינם אלא בגדר עניין אנתרופולוגי-בידורי גרידא. אפשר לראות, לקרוא או לשמוע על "שבטים" זרים החיים במדינה, אבל ודאי שלא ניתן ליצור קשר משמעותי איתם, שלא לדבר על

אינטגרציה ביניהם. השלת כל האידיאולוגיה הביאה לדחיקת רגליהם של מושגים כגון: "סולידריות", "הגשמה חברתית", "ליכוד לאומי", "מאבק בין המעמדות", וכו'.

הכמות הרבה של רשמים, מידע, חומרים ואמצעי תקשורת יצרו מצב של עודף ושפע, אשר אינם מאפשרים עיבוד מעמיק ויסודי של המידע והידע הרב. בעייתיות ומורכבות אלה יצרו תופעה של "בורות לכאורה מלומדת", שעל פיה מצבור הניסיון, הידע ותרבות העבר אינם נוכחים בהווה, אלא בתור מותג או שעשוע נוסף.

שקיפותו של הפוסט-מודרניזם, והניסיונות ליישם השקפת עולם זו במדעי החינוך, מביאים ליצירת סתירות ושיטות חינוכיות בעלות ניגודים פנימיים גדולים. הניסיונות ליישב סתירות אלה יוצרים קשיים תיאורטיים, אשר ודאי מקשים על מימושם במעש החינוכי. כך קרה, לדוגמה, בשימושים השונים בתביה "אינטגרציה" בחברה הפוסט-מודרנית שבה אנו חיים. ה-Segregation שקדמה ל-Integration חזרה לקדמת הבימה ההיסטורית בעידן הפוסטמודרני. הסובייקטיביות וההכרה התרבותית בדבר השוני הרב המצויים בחברה אינם עוד תנאים שניתן ואף חובה לגשר על פניהם, אלא נתוני יסוד שיש לקבלם ככאלה, ועל בסיסם יש לכונן את החברה הפוסטמודרנית. אינטגרציה בחינוך שייכת למאבק לדמוקרטיזציה ושוויון זכויות, שהחברה המערבית רואה בהם ערכי יסוד, אך אין הם נמצאים יותר בקדמת הבימה ובסדר העדיפויות התרבותי, כי אין בהם כל חידוש פוסט-מודרני חמוץ-מתוק.

על החינוך להתמודד עם מציאות תרבותית-טכנולוגית שדחסה את שלושת הזמנים לממד חלומי בודד, שבו הנוסטלגיה והמדע הבדיוני יוצרים אחדות, שהיא חלק בלתי נפרד מהמציאות הכלל עולמית. אובדן הרצף, כפי שהוא מופיע לדוגמה ב-MTV, יוצר תחושת הלם, הלם מתוך שפע, כשההווה נמצא, כשלעצמו, ללא עבר וללא עתיד. זהו הווה ללא רצף – רצף דימויים ללא קיום של מסורת תרבותית היוצר מצב פוליטי-חברתי חדש של "פוליטיקאים של איורים ודימויים", שבו המציאות "האמיתית" אינה קיימת. לשטף המילים, התמונות והצלילים אין משמעות, והוא מייצג בהצלחה את תחושת ההלם ועומס היתר. הסמלים והסימנים הם "המציאות", והם אינם מסייעים להבין אותה, אלא חוסמים אותה בפנינו. אנו רחוקים יותר ויותר מהייצוג, מדגישים את הניתוק, ורק הברק של המשטח החיצוני מוצג לצופה, ללא ממד האומר, המשמעות, הרגש או התובנה; ואף היכולת להזדעזע נעלמה כלא היתה.

הפוסטמודרניזם צמח לתוך חברת ההמונים המודרנית, שאותה הוא רתם למאבקיו השונים. חברה זו לא הוכנה לשינויים שנוצרו בתוכה, והפוסטמודרניזם מצטייר לעיתים קרובות כהלם תרבותי לגביה. כך קרה שחברת ההמונים יצרה סוג של ייאוש שקט, תחושה שהכל מותר, ולשום דבר אין משמעות דרמטית, שערורייתית או מרוממת רוח. האוכלוסייה נעשית פסיבית, אדישה ומפוררת לפרודות, בעוד הקשרים, הנאמנויות וההתרעויות החברתיות נעשים רופפים לחלוטין. השעשוע עולה על הערך המוסרי, הסטטוס הוא רייטינג, הסמכות היא האופנתי והחולף, המציאות היא בועה תקשורתית.

הרגש, ההבנה, הידע וההשכלה איבדו את מעמדם. המרד הרומנטי של שנות השישים והרצון לאחווה ולאינטגרציה חברתית נעלמו יחד עימו. היפה והנשגב, שהועברו מהתחום האלוהי לתחום האנושי, לגאונות ולאידאליים המודרניים, נעלמו. קשה למצוא ניחומים ב-"אורגניזם לאומי" (כגון "עם ישראל", "האומה האמריקנית"), שהנפש יכולה להכליל את עצמה בתוכו, או להזדהות עם הפונדמנטליזם השמרני או הניאו שמרני החדש. הלאומיות עדיין מצליחה בצורה מוגבלת לרתום את החברה לערכיה.

על רקע זה צמח לקראת סוף המאה, פסימיזם חדש ועמוק, שגרר בעקבותיו רלטיוויזם וניהיליזם. אף הדתות עצמן הן בעלות יסודות ניהיליסטיים, ויש בהן יותר פולחנים מאשר אמונה, תובנה או מסר מוסרי אמיתי. ניתן אמנם "להמר" ו"להשקיע" בדת, אך עצם ההעמדה הזאת היא ניהיליסטית ביסודה. לדור ה-X חסרה הרוח האופטימית של העבר, ואין הוא בונה אידיאלוגיות כדי להצדיק את מעשיו. אין עוד מעשה הנפסל מבחינה מוסרית, כגון עישון סמים, שהוא מעוגן בהשקפות עולם שהיו מקובלות בשנות ה-60 וה-70, כשהדבר נעשה בשם "החופש, השחרור, האהבה או הרחבת גבולות האני", אלא בדחף מידי וחסר פשרה של הנאה רגעית המעוגנת ברצון "לדפוק את הראש", כלומר – מעשה חסר עקרונות, או כמחאה כנגד לכללי מוסר כלשהם. לאדם פוסטמודרני זה יש "ריגושים" ו"גירוים", אך אין רגשות, מאויים, כיסופים או ערגה. הריגושים מגיעים מהר לעוצמות גבוהות, וגוועים באותה מהירות.

התפוררות תחושת המשמעות ועודף התודעה הן פן אחר של הניהיליזם המודרני. "אני אוהב אותך!" אינו ביטוי בר-אמירה, מפני שהוא חסר משמעות. זהו ביטוי הנאמר כעת מעל המרקע ובכל סיטואציה חברתית, ולכן אין טעם לחזור עליו פעם נוספת. "שמענו את 'זה', ראינו את 'זה' או חשנו, הרחנו וכו' את 'זה'", הופכים כל דבר ל'זה' חסר ייחודיות ותכונות, ולכן לחסר משמעות. "הדבר הזה", חסר התכונות והחסר את ממד העומק והפרספקטיבה

ההיסטורית-תרבותית, יוצר פסימיות ביחס לעתיד, לגבי יכולת ההצלחה לומר או לעשות דבר מה בעל משמעות לגבי התחושה שהתרבות אינה מציעה דבר שיש בכוחו להתמיד בקיומו.

בעיני המשקיף ההיסטורי, הדבר נראה דומה להתנהגות ולאופני ביטוי ציניים, החסרים את הכבוד הראוי כלפי ערכי התרבות, החברה והמוסר. אי לכך, יש מן העניין לדון בהשקפת העולם הצינית, הקרובה במידה מסוימת לעולמנו הפוסטמודרני. הציניקנים הם חלק מהחברה אשר מתוכם הם צמחו, ומשקפים את אמונתה, דעותיה ובעיקר את אורחות חייה. בעבר הקדום, הציניקנים צמחו על רקע של עייפות חברתית ותרבותית ממאבקים ממושכים. מלחמות ללא קץ התנהלו בין אתונה הדמוקרטית, השֶבֶעָה, בעלת התרבות הגבוהה, לבין ספרטה המיליטריסטית, בעלת התרבות הצרה ורוח הקרב העזה. מדי יום היו תושבי אתונה נוהרים לעבר הנמל ומחכים לחדשות, כאילו יהיה בחדשות הללו לשנות את עולמם, או שיביאו דבר מה חדש, מעניין, או מגרה, לתוך המציאות שבה חיו. הרדיפה אחר החדשות הפכה להיות תכלית חיים יום-יומית, ומעין תרבות חדשה. החדשות היו בדרך כלל מארצות הים ומהקרבות. המציאות החיצונית היתה אלימה, מאיימת, ותמיד ריחפה באוויר תחושת הסוף הקרב על הציוויליזציה האתונאית.

מה חדש? ומה קורה? ומה יהיה? היו שאלות אנושיות שנגעו לעולם האתונאי אז, כפי שהדבר נכון גם היום. במציאות זו הוצעו פתרונות רבים: החל בעולם אידיאות מפואר, נעלה, יציב ונצחי, אשר על בסיסו ניתן היה לכונן את המציאות הארעית, מלאת הטעויות ובעלת היסודות המוסריים הרעועים (העולם האפלטוני), או עולמות החלקיקים (דמוקריטוס); או להמשיך לדגול בעולם שבו הדמוקרטיה היא בעלת הרייטינג הגבוה ביותר, על אף המשברים התכופים שבה (פרוטגורס, גורגיאס), או שאר "המורים לחוכמה" (הידועים בשמם כ"סופיסטים").

הציניקן צמח על יסודות דמוקרטיה סוערת זו. המלצותיו החיוביות של הציניקן הן "לספק את צרכיו בעצמו" (Self-sufficient), שמשמעותה לחתור לאי תלות והינתקות מכל השפעה, חיצונית או פנימית, שקשריה או האחריות החברתית עשויות לכבול אותו. ההימנעות מדרישות מרובות ומצרכים מרובים יש בה כדי להגן על האדם מלהיות פגיע יותר. על-פי דרך חיו, יש בציניקניות יותר חירות לפרט מאשר יש לו על-פי כל שיטה אחרת, מפני שקיימת דחייה של ערכים חיצוניים, יחסים, תשוקות, רגשות והרגשות. לשם כך, מומלצת גישת היעדר המעורבות, (apathia), אשר היא הבסיס הנאות לחקר המצב האנושי וחשיפת

הערכים האמיתיים, בצד סילוק הערכים המסולפים. על-פי השקפת עולם זו, את האדם אי אפשר ללמד, לשכנע, או לשנות באמצעות שכנוע מילולי או דרכי החינוך המקובלות, אלא על ידי הדוגמה האישית. הדוגמה האישית, ההתנהגות הקיצונית, הביקורת שלוחת הרסן וסילוק הבושה – כל אלה יתרמו להבניית חוכמת החיים העוקצנית, תוך שימוש באזמל המנתחים האינטלקטואלי, שהוא מאבני היסוד בחינוך הציניקני.

"השכל הוא אל הנמצא באדם", אמרו הציניקנים, ולכן האדם חייב למצוא את דרכו בחיים על-פי שכלו. שחרור הנפש מכבליה, ביטול הבושה, הקנאה, השנאה, הטקסים הדתיים והאזרחיים, לגלוג על חיי האלים והמתים – כל אלה הם יסודות בתורה הציניקנית. השאיפה היא להיות "אזרח העולם" – אדם שאינו כבול למדינה, ללאום, למולדת, לדת, למעמד, לשבט או לקהילה.

הציניקן חי בתוך חיי הזוהר של התרבות, ובזמנית מוקיע אותם. מול הכוחות האדירים של מדינות ותאגידים כלכליים, קבוצות אלימות ודתות תוקפניות, הפרט יכול להשתחרר מהפחד או מ"חוסר המזל", רק אם ילמד את אשר לא ניתן לשלול ממנו לעולם, וזהו עקרון ה-Self-sufficiency. דיאגונס, שחיפש את האמת באמצעות פנס, שיוכל להאירה, וכלב (Kuon) שיוכל להריחה, ייצג במעשיו את השקפת העולם הזו. בזמנו, על-פי האגדה, כאשר החליט לחיות בתוך חבית כדי להוכיח את אי תלותו בחברה ובערכיה, בא לבקרו אלכסנדר הגדול. המלך הכובש שאלו, אם יש לו בקשה כלשהי ממנו, שיש בכוחו למלאה. כל בקשתו של דיאגונס מאלכסנדר הגדול היתה, שיזוז הציידה ולא יסתיר לו את השמש.

מערכת החינוך, בהיותה ברובה המכריע שמרנית וחסרת אמצעים מספיקים, מתקשה למצוא דרכי התמודדות אפשריות עם אי יציבות זו, המתבארת ביחסיות של ערכים, משחקי תפקידים משתנים, ובנפילת היררכיות וגבולות תרבותיים. השפעת עקרונות החשיבה הציניקנית על החינוך ניכרים בכל נושא או תחום, רק שאין הדבר בא לידי ביטוי באופן הצהרתי. החינוך הפוסטמודרני הוא רווי יסודות אנרכיסטיים, המוסתרים מאחורי עקרונות איחוד בין התחומים השונים, ביטול סמכויות פדגוגיות וחינוכיות, מתן ביטוי לכל זרם קיקיוני או מיעוט, והתנגדות לתוכניות-על חינוכיות.

החינוך הפוסטמודרני מעוגן לא רק בידע, אלא בנושאים הפוליטיים. אין כמעט הפרדה בין החברה, הפוליטיקה והחינוך. היכולת לעבד את המציאות הפוליטית, לנתח אותה ולנסות להתחמק מפגעה, היא אבן יסוד בחינוך הפוסטמודרני. תלמיד לומד לרכוש כלים ביקורתיים, אשר באמצעותם הוא צריך

לשאוף לתקן את המצב החברתי-פוליטי שבו הוא חי, ולא לשמר אותו. זוהי פדגוגיה המדגישה את חשיבות הראייה הפוליטית-חברתית, בקונטקסט התרבותי, ואינה שמה דגש על חינוך דמוקרטי או הומניסטי סביל בלבד. בעתיד, יוגדר טיבם של האזרחים על ידי דחיקת הגבולות האתניים, הריבוי החברתי והתרבותי, חובות האזרח והטבעת אומץ הלב האישי והאזרחי בכל דרגי מערכת החינוך.

הדיון בנושאים מוסריים נתפס לכאורה כלא רלוונטי לחשיבה ולתרבות הפוסטמודרנית. אך אם נשאל שאלות נוקבות קצת יותר ונחפור תחת היסודות הפוסטמודרניים, הרי שנחשוף את עקרונות הפתיחות הדמוקרטית המרבית, חופש ההבעה ללא גבולות כמעט, והרצון לעיצוב האישיות ללא השפעה חברתית סוחפת. הזהות של התלמידים והסטודנטים מתבססת על סובייקטיביות, שיש לה קיום וביטוי תרבותי מובהק. השוני שולט בכיפה במסגרת הגדרת הזהות: זהו שוני על רקע מיני, חברתי, אתני, תרבותי, גזעי או לאומי.

ההתנסחות היא בעלת חופש רב, וכך גם לשינוי דפוסי הביטוי, ההבעה והעקרונות התחביריים. ריבוי הנרטיבים ויצירתם בצד ההימנעות מביקורת שיפוטית, נוקשה ומחמירה, יוצרים מצב שהידע נבחן כל פעם מחדש, תוך שימוש במושגים הדוחים את יסודות הידע ועקרונותיו שהיו קיימים בעבר. הדגם הפדגוגי הפוסטמודרני מציב את הלומד העכשווי כלוחם או מתגונן, המתנגש דרך קבע במונוליט התרבות הניצב מולו. ברור שתוצאות ההתנגשויות הללו הן לעיתים קרובות טראגיות, כפי שבעבר הדברים באו לידי ביטוי בטרגדיה היוונית. יחד עם זאת, ההוראה המכוונת לחשיפת זהות ייחודית, שיש בה יכולות תקשורתיות עם החברה, בתוך התרבות או התרבויות הנתונות, יש בה ציווי דומה לזה של הנאורות או ההשכלה הקלאסיים.

כבר בעבר, הנאורות העמידה דרישות ספקניות קיצוניות מתומכיה ומרעיה, דבר הדומה במידה רבה לפוסטמודרניזם, הדורש מחביביו ליישם גישות ספקניות ואף עקרונות ציניקניים כלפי התרבות, החברה, המדינה והאני בכללם. עקרונות אלה של הפוסטמודרניזם קיבלו יתר תוקף לאחר יישום עיקרון כללי של הפיסיקה הקוואנטית במערכות ההוראה והלימוד. על-פי עיקרון פיסיקלי זה, לעולם אין אנו יודעים מהי המציאות האמיתית, מכיוון שכלי הניתוח שלו את המציאות הוא גם הכלי שבו אנו מתבוננים עליה, ולכן אנו גם משפיעים עליה. אם נתבונן על העולם הפיסיקלי באמצעות ניתוח תורת הגלים, הרי שהמציאות היא גלית, ואם נתבונן בו באמצעות ניתוח של תורת החלקיקים, הרי שהוא מורכב

מחלקיקים. בנוסף לכך, עצם ההתבוננות עצמה יש בה כדי להשפיע על האובייקט, שאותו היא בודקת ובוחנת.

על-פי דגם זה, החינוך הפוסטמודרני קובע שהסובייקט, שהוא מוקד המחקר הפדגוגי, הוא גם מוקד המציאות עצמה, ועליו מבססים אותה. יוצא מזה, שכלי הניתוח והמחקר הפדגוגי קובע את עקרונותיו, על-פי תפיסת עולמו התרבותית, מוסרית, דתית, כלכלית, חברתית ופוליטית. היעדר אפשרות ההפרדה בין נושא המחקר לבין מושאו יוצר דימויים רבים, נרטיבים שונים ומשונים, ותוכניות לימודים שונות ומגוונות, מנקודת מבטו של האני. דגם מורכב זה הופך את הפדגוגיה לתחום בעל ממדים רבים, מורכבים וסותרים לעיתים קרובות, אך הוא האפשרות הסבירה היחידה להבין ולהנחות מורים בהבנת המציאות הפוסטמודרנית.

ביבליוגרפיה

- Block, N. & Flangen, O. & G?zeldere, G. (1998), *The Nature of Consciousness*, Massachusetts: The MIT Press.
- Cahoone, L.E. – *From Modernism to Postmodernism – An Anthology*, London: Blackwell, 1996.
- Darder, A. (1995), *Culture and Difference*, Westport, CT: Bergin & Garvey.
- Dewey, J., (1969), *Experience of Education*, London: Routledge and Kegan.
- Freire, P. (1997), *Pedagogy of the Heart*, New York: Continuum.
- Giroux, H. (1988), *Teachers as Intellectuals: A Critical Pedagogy for Practical Learning*, Westport, CT: Bergin & Garvey.
- Girox, H.A. (1995), "Towards a Postmodern Pedagogy", in *From Modernism to Post-Modernism*, pp. 687-697.
- Heim, M. (1993), *The Metaphysics of Virtual Reality*, New York: Oxford University Press.
- Rogers, C. (1970), *Freedom to Learn*, London: The Falmer Press.
- Sloterdijk, P. (1988), *Critical of Cynical Reason*, London: Verso.
- Thayer-Bacon, B. (1993), "Caring and its Relationship to Critical Thinking", *Educational Theory*, 43(3), p. 323-340.
- Tiffin, J. & Rajasingham, L. (1995), in *Search of the Virtual Class*, London: Routledge.